

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Biblioteka szkolna ośrodkiem edukacji : od "Przysposobienia czytelniczego i informacyjnego" do "Edukacji czytelniczej i medialnej"

Author: Hanna Langer

Citation style: Langer Hanna. (2009). Biblioteka szkolna ośrodkiem edukacji : od "Przysposobienia czytelniczego i informacyjnego" do "Edukacji czytelniczej i medialnej". W: K. Heska-Kwaśniewicz (red.), "Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980). T. 2" (S. 177-188). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Biblioteka szkolna ośrodkiem edukacji Od *Przysposobienia czytelniczego i informacyjnego* do *Edukacji czytelniczej i medialnej*

HANNA LANGER

Przekształcenie bibliotek szkolnych z placówek gromadzących tradycyjne zbiory biblioteczne na wielofunkcyjne i interdyscyplinarne ośrodki kształcenia uczniów rozpoczęto w drugiej połowie XX wieku. Ówczesne zmiany w międzynarodowym bibliotekarstwie szkolnym zapoczątkowały zapisy w amerykańskim dokumencie standaryzacyjnym z 1969 roku¹, w którym zwrócono uwagę na konieczność tworzenia *media center* jako interdyscyplinarnych ośrodków dysponujących wszystkimi typami dokumentów niezbędnych do realizacji programu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Z kolei rolę bibliotek szkolnych w procesie kształcenia uczniów w zakresie korzystania z informacji podkreślono w 1974 roku, włączając biblioteki szkolne do programu NATIS (National Information System), a tym samym uznając te placówki za element infrastruktury informacyjnej kraju².

Międzynarodowe zalecenia uwzględniono w polskim bibliotekarstwie szkolnym. Zwrócono uwagę na konieczność przygotowania uczniów szkół średnich (ogólnokształcących i zawodowych) do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte). Jednak postulat włączenia jej problematyki — np. różne rodzaje źródeł informacji naukowej, jej wyszukiwanie, rodzaje wydawnictw bibliograficznych, sporządzanie zestawień bibliograficznych — do programu nauczania języka polskiego, jako przedmiotu wiodącego w nauczaniu metod i form pracy z książką, nie w pełni został zrealizowany. Równocześnie zobowiązano wszystkich pedagogów do kształcenia uczniów w zakresie informacji. Tak np. nauczyciele języków obcych mieli zwracać uwagę na problemy transliteracji i tłumac-

¹ *Standards for School Media Programs*. Chicago—Washington 1969.

² M. Drzewiecki: *Biblioteka we współczesnej szkole*. Warszawa 1991, s. 64—65.

czeń, a nauczyciele przedmiotów zawodowych — uwzględniać normy, patenty i literaturę firmową. Podstawą informacyjnej edukacji uczniów miała być odpowiednio zorganizowana biblioteka szkolna, a w razie jej braku — biblioteka publiczna dla liceum ogólnokształcącego oraz biblioteka fachowa lub ośrodek inte dla technikum i liceum zawodowego³. Wyrazem nowych rozwiązań w polskim bibliotekarstwie szkolnym lat siedemdziesiątych XX wieku było także opracowanie przez Jadwigę Andrzejewską modelu biblioteki szkolnej z rozbudowanym programem lekcji bibliotecznych prowadzonych przez bibliotekarzy szkolnych dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych (także zawodowych i dla dorosłych).

Nowa rola biblioteki szkolnej najpełniej została jednak ujęta dopiero w *Programie pracy biblioteki szkolnej* z 1983 roku⁴ — jednym z najnowocześniejszych wówczas dokumentów w bibliotekarstwie szkolnym. W *Programie...* zapisano między innymi, że „biblioteka służy realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły oraz wspiera doskonalenie zawodowe nauczycieli. Jest interdyscyplinarną pracownią szkolną, uczestniczy w przygotowaniu uczniów do samokształcenia i edukacji ustawicznej, w tym — do korzystania z innych typów bibliotek i ośrodków informacji. [...] Pełni rolę ośrodka informacji w szkole dla uczniów, nauczycieli i rodziców”⁵.

W *Programie...* wśród obowiązków bibliotekarza wymieniono realizację przysposobienia czytelniczego i edukację uczniów jako użytkowników informacji zgodnie z *Programem przysposobienia czytelniczego i informacyjnego uczniów w bibliotece szkolnej*. Działania te miały być realizowane w formie pracy indywidualnej z czytelnikiem, zajęć grupowych (lekcji bibliotecznych) i w miarę możliwości — wycieczek do bibliotek pozaszkolnych (punkt 2.1.). Bibliotekarz powinien wspierać nauczycieli w prowadzeniu zajęć z wykorzystaniem książek, czasopism i innych dokumentów. Mogły to być zajęcia: dydaktyczno-wychowawcze, fakultatywne, dla kół zainteresowań, lekcje, godziny wychowawcze. Dostrzeżono także konieczność wspomagania przez bibliotekarza członków różnych grup szkolnych w przygotowywaniu imprez czytelniczych (punkt 2.1). Biblioteka powinna gromadzić i udostępniać odpowiednią literaturę, służyć uczniom informacją biblioteczną, tekstową, rzeczową i bibliograficzną, jak również ułatwiać dotarcie do poszukiwanych materiałów i potrzebnej wiedzy. Zadania te oznaczały zatem przygotowywanie uczniów do samodzielnej pracy i swobodnego korzystania ze zbiorów biblioteki. Działalność biblioteki szkolnej miała bowiem sprzyjać rozwojowi zainteresowań i twórczych zdolności uczniów, kształceniu ich kultury czytelniczej i informacyjnej oraz wdrażaniu do samokształcenia i kształtowaniu postaw społecznych.

³ Ibidem, s. 71—73.

⁴ *Program pracy biblioteki szkolnej. Załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 13 maja 1983 r. w sprawie programu pracy bibliotek szkolnych w resorcie oświaty i wychowania*. „Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty i Wychowania” 1983, nr 5, poz. 30—31. *Program...* obowiązywał do 1992 roku.

⁵ Ibidem, punkt 1.

Zgodnie z *Programem pracy biblioteki szkolnej* obowiązkiem dyrektora szkoły było uwzględnienie w planie pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły zadań w dziedzinie edukacji czytelniczej i informacyjnej oraz zapewnienie bibliotekarzom godzin do prowadzenia lekcji bibliotecznych zgodnie z *Programem przysposobienia czytelniczego i informacyjnego uczniów w bibliotece szkolnej* (punkt 4.1). Nauczyciele powinni współpracować „z biblioteką w przygotowaniu uczniów do korzystania z informacji, w rozwijaniu ich kultury czytelniczej, między innymi przez stosowanie różnych form pracy ze zbiorami bibliotecznymi na zajęciach lekcyjnych i pozalekcyjnych oraz wdrażanie uczniów do samodzielnych poszukiwań bibliotecznych i bibliograficznych”⁶. Realizację przysposobienia czytelniczego i informacyjnego rozpoczęto od roku szkolnego 1983/1984 w szkołach podstawowych i od roku 1986/1987 w szkołach średnich⁷.

Przysposobienie czytelnicze i informacyjne uczniów (zwane kształceniem użytkownika informacji) oznaczało wyrabianie nawyku czytania, pełne przygotowanie do korzystania z różnych rodzajów dokumentów, edukację w zakresie umiejętności poszukiwania dokumentów za pośrednictwem odpowiednich narzędzi i nośników informacji oraz dokonywania właściwej selekcji zgromadzonego materiału. Uczeń miał opanować korzystanie ze wszystkich typów bibliotek i ośrodków informacji⁸. Zajęcia z przysposobienia czytelniczego i informacyjnego miały być prowadzone w szkołach dla wszystkich uczniów, bez względu na ich zdolności.

Przysposobienie czytelnicze i informacyjne, choć nie stanowiło odrębnego przedmiotu, miało być ujęte w planie nauczania szkoły jako zajęcia obowiązkowe dla ogółu uczniów, prowadzone systematycznie, zgodnie z harmonogramem ustalonym na początku roku szkolnego. Zakładano, że wiadomości i umiejętności wyniesione z zajęć zostaną wykorzystane na lekcjach poszczególnych przedmiotów. Dzięki temu uczniowie zyskaliby samodzielność w posługiwaniu się różnymi dokumentami i techniką biblioteczną, co w konsekwencji przyczyniłoby się do ukształtowania kultury czytelniczej i informacyjnej młodych czytelników. Jej rozwojowi powinna służyć codzienna praca dydaktyczno-wychowawcza nauczyciela bibliotekarza i innych nauczycieli — szczególnie języka polskiego. Realizację programu *Przysposobienia...* powierzono zatem i nauczycielom języka polskiego⁹. Równocześnie wprowadzono zmiany w programach nauczania języka polskiego i skreślono lub znacznie ograniczono treści obszerniej omawiane między innymi w ramach przygotowania biblioteczno i informacyjnego. Konsekwencją tej sytuacji był niestety fakt, iż przesta-

⁶ Ibidem, punkt 4.3.

⁷ *Program szkoły podstawowej. Przysposobienie czytelnicze i informacyjne*. Warszawa 1983; *Przysposobienie czytelnicze i informacyjne. Program liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum*. Warszawa 1985; *Przysposobienie czytelnicze i informacyjne. Program szkoły podstawowej*. Warszawa 1990.

⁸ M. Drzewiecki: *Biblioteka we współczesnej szkole...*, s. 66.

⁹ Ibidem, s. 69, 71.

no wymagać od polonistów, aby pogłębiali i utrwalali wiedzę zasygnalizowaną przez bibliotekarzy¹⁰.

Jeżeli wprowadzi się umowny schemat, w którym biblioteki są dzielone według różnych funkcji społecznych przez nie pełnionych na biblioteki wykorzystywane w pracy naukowej i zawodowej (biblioteki naukowe, fachowe, specjalne) oraz na biblioteki rozwijające osobowość człowieka w procesie kulturotwórczym (biblioteki publiczne), to szkolna biblioteka mieści się w obu grupach. Biblioteka szkolna w tym samym stopniu służy nauce, jak i zainteresowaniom pozaprofesjonalnym; wynika to ze specyficznego charakteru szkoły, łączącej dydaktykę z wychowaniem¹¹.

W organizacji szkoły status biblioteki okazuje się swoisty. Jest interdyscyplinarną pracownią szkolną gromadzącą wielodziałowe zbiory (głównie z pedagogiki oraz literaturę tematycznie związaną z przedmiotami nauczania), służące realizacji procesu dydaktycznego i wychowawczego szkoły, co zobowiązuje bibliotekarzy do współpracy ze wszystkimi nauczycielami. Realizowana w bibliotece wielokierunkowa praca z czytelnikiem obejmuje między innymi: kształcenie, opiekę nad uczniami zdolnymi i słabszymi, przysposabianie informacyjne do korzystania ze źródeł informacji. Podstawowym zadaniem biblioteki szkolnej jest bowiem jej współuczestniczenie ze szkołą w procesach wszechstronnie przygotowujących uczniów do życia w społeczeństwie. W tym zakresie rolą biblioteki szkolnej staje się przede wszystkim wykształcenie umiejętności samodzielnej pracy umysłowej, dlatego w placówce należy uczyć, jak korzystać z książki i innych typów dokumentów w celu uzyskania niezbędnych informacji. W bibliotece realizowanych jest też wiele innych zadań — np. upowszechnianie czytelnictwa, prowadzenie działalności informacyjnej i kulturalno-oświatowej — i celów: dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych, kulturalno-oświatowych itp. Ta wielość zadań wynika z faktu, że bibliotekarz to nauczyciel prowadzący zajęcia dydaktyczne i członek rady pedagogicznej, a także pracownik informacji, który między innymi organizuje pracę z książką i pomaga uczniom i nauczycielom w pozyskiwaniu informacji. Ponieważ z biblioteki mogą korzystać wszyscy uczniowie, placówka ta może działać na rzecz wyrobienia wśród uczniów nawyku i potrzeby czytania, jak również ogólnej kultury czytania¹².

W realizacji wspomnianego wcześniej programu przysposobienia czytelniczego i informacyjnego szybko napotkano trudności. Zbyt rozbudowany zestaw treści nie mógł być bowiem w pełni omówiony w czasie wyznaczonej liczby godzin. Ponie-

¹⁰ W. Papierska: *Przygotowanie biblioteczne uczniów w polskiej szkole — próba spojrzenia historycznego*. „Biblioteka w Szkole” 1992, nr 4, s. 2.

¹¹ A. Niemczykowa: *Odrębności funkcjonalne i strukturalne bibliotek szkolnych*. „Przegląd Biblioteczny” 1982, z. 3/4, s. 212.

¹² M. Drzewiecki: *Biblioteka we współczesnej szkole...*, s. 41—42; J. Szocki: *Biblioteki szkolne jako ośrodki informacji pedagogicznej*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej” 1993, nr 3—4, s. 27.

waż nie ujęto ich w harmonogramie szkoły, często lekcje biblioteczne odbywały się w czasie zastępstw lub lekcji oddawanych przez innych nauczycieli, co powodowało przede wszystkim przypadkowość zajęć bibliotecznych. Jednocześnie przy jednoosobowej obsadzie biblioteki trzeba było ją zamykać, co nie wpływało dobrze na rozwój czytelnictwa wśród uczniów. Powstał swego rodzaju paradoks: gdy chodzi o podejmowaną problematykę — godzin było za mało, a ze względu na bibliotekarza — za dużo, gdyż treści należało omówić w ramach obowiązujących trzydziestu godzin etatowych. Niedogodnością był także brak ocen i niekonieczność prowadzenia zeszytów, co, według niektórych bibliotekarzy, obniżało rangę zajęć. W szkołach podstawowych dochodziły do tego takie przeszkody, jak słaba baza lokalowa bibliotek, nie zawsze właściwa struktura księgozbiorów, nie w pełni opracowany warsztat informacyjny, kłopoty z zatrudnieniem wykwalifikowanej kadry. Szkoły średnie na ogół dysponowały bogatszymi księgozbiorami niż szkoły podstawowe; często w bibliotekach funkcjonowała czytelnia. Powtarzały się jednak problemy związane z brakiem wyszkolonego personelu i niekompletnym warsztatem informacyjnym; brakowało też wpisania zajęć do harmonogramu pracy szkoły¹³. Często nie nawiązywano współpracy między bibliotekarzem a innymi nauczycielami, stąd wiadomości i umiejętności wynoszone z lekcji bibliotecznych zwykle nie były wykorzystywane w czasie innych zajęć, co oznaczało niedostateczną korelację między edukacją czytelniczo-informacyjną a innymi przedmiotami.

Z czasem — jak stwierdził Marcin Drzewiecki — „tzw. przysposobienie czytelniczo-informacyjne (często zwane nauczaniem kultury czytelniczo-informacyjnej), realizowane w polskich szkołach w formie okazjonalnych lekcji bibliotecznych, zaczyna tracić sens. Lekcje te, niepowiązane z programem nauczania, a już na pewno nie wypływające z metod i form nauczania poszczególnych przedmiotów w szkole są manufakturą w dobie hipertekstu, WWW, Internetu. Trzeba ponownie przemyśleć formy i treści kształcenia w zakresie umiejętności korzystania z informacji (nie neguję konieczności nauczania informacji, tylko sposób jej dotychczasowej realizacji); nie może to być zestaw lekcji dotyczących katalogów, bibliografii, encyklopedii, działów UKD, nie powiązany z dydaktyką, stanowiący po prostu dodatkową faktografię dla ucznia”¹⁴.

Sprzyjające warunki do wprowadzenia zmian w edukacji szkolnej (w tym także dostrzeżenia kształcącej funkcji biblioteki) nastąpiły wraz z początkiem III Rzeczypospolitej Polskiej. Wielu nauczycieli podjęło się wówczas opracowania i realizacji autorskich programów nauczania, a Ministerstwo Edukacji Narodowej rozpoczęło przygotowywanie projektu reformy systemu szkolnictwa, którą — po licznych zmianach — zaczęto wdrażać w 1999 roku.

Misją współczesnej biblioteki szkolnej jest dostarczanie „informacji i pomysłów — podstawowych dla zadowalającego funkcjonowania we współczesnym

¹³ M. Drzewiecki: *Biblioteka we współczesnej szkole...*, s. 42.

¹⁴ Idem: *Problemy przygotowania młodzieży do korzystania z informacji w dobie multimediów*. „Bibliotekarz” 1999, nr 3, s. 2.

społeczeństwie, w którym coraz większe znaczenie ma informacja i wiedza. Biblioteka szkolna wyposaża uczniów w umiejętność uczenia się przez całe życie, rozwija ich wyobraźnię, przygotowuje do roli odpowiedzialnych obywateli¹⁵. Biblioteka szkolna to pracownia interdyscyplinarna, służąca realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły. Powinna odgrywać rolę mediateki gromadzącej dokumenty piśmiennicze i niepiśmiennicze, umożliwiać nauczycielowi prowadzenie od 10% do 30% zajęć dydaktycznych. Uczniowie w grupach lub indywidualnie wykonują zlecone zadania, dzięki czemu zdobywają wiedzę na temat wyboru źródeł informacji, uczą się je analizować, oceniać, dokonywać selekcji informacji, ich syntezy, co w efekcie prowadzi do nabycia umiejętności tworzenia własnych komunikatów. Bibliotekarz jest nie tylko specjalistą do spraw mediów, ale także nauczycielem, pedagogiem, który organizuje samodzielną naukę uczniów w centrum dydaktycznym szkoły¹⁶.

Utworzenie takiego centrum powoduje, że biblioteka powinna spełnić kilka warunków. Musi ona zapewnić dostęp do informacji (także dzięki wypożyczeniom międzybibliotecznym i bazom danych online), kształcić umiejętność korzystania z jej różnych źródeł (między innymi opartych na nowych technologiach), przygotować do uczenia się przez całe życie i wdrażać do samokształcenia. Metodycznemu przysposobieniu młodzieży do korzystania z biblioteki i jej warsztatu informacyjnego może służyć zorganizowanie Zespołu Asystentów Bibliotecznych, którego członkowie działaliby w różnych sekcjach, np. zajmującej się opracowywaniem zbiorów. Istotne znaczenie w działalności centrum multimedialnego ma pobudzanie zainteresowań przez aranżowanie różnorodnych form rozwijających kulturę czytelnictwa, takich jak kiermasze, wystawy, konkursy, występy teatralne, spotkania autorskie, wydawanie informatora. Uczniów można motywować do aktywności twórczej, umożliwiając im prezentowanie swoich pasji i talentów plastycznych, literackich, poetyckich. W zakresie współpracy z nauczycielami należy zwrócić uwagę na zaspokojenie ich potrzeb zawodowych, jak również na stworzenie im warunków profesjonalnego rozwoju. Bibliotekarz powinien brać czynny udział w przedsięwzięciach eksperymentalnych i nowatorskich całej szkoły, a także zbudować szybki, sprawny i wielofunkcyjny system informacyjny dla uczniów, nauczycieli i dyrekcji szkoły, a następnie przygotować użytkowników do swobodnego poruszania się w tym systemie¹⁷.

Zaznaczyć trzeba, że gdy w *Programie pracy biblioteki szkolnej*, z 13 maja 1983 roku, podkreślono głównie rolę dydaktyczno-wychowawczą bibliotekarza i konieczność jego pracy z czytelnikiem indywidualnym, to obecnie bibliotekarz szkolny powinien odgrywać wiele różnorodnych ról. Oczekuje się, że będzie on liderem, animatorem samodzielnej pracy ucznia, pedagogiem zainteresowanym uczniem słabszym i wybitnie uzdolnionym; nie tylko osobą wprowadzającą dziec-

¹⁵ *Biblioteki szkolne. Wtyczne IFLA/UNESCO*. Oprac. T.P. Sætre i G. Willars pod auspicjami Sekcji Bibliotek Szkolnych i Centrów Zasobów Informacji. Warszawa 2003, s. 13.

¹⁶ H. Batorowska: *Technologia informacyjna w kształceniu ogólnym*. Kraków 2001, s. 66.

¹⁷ *Ibidem*, s. 68—69.

ko w świat baśni, ale także nauczycielem, który w interesujący sposób zachęci do poznania i użytkowania Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej (UKD). Ważne jest też, aby bibliotekarz był doradcą w procesie doskonalenia innych nauczycieli i koordynatorem szkolnych projektów, jak również managerem informacji w szkolnej mediatece. Te nowe zadania bibliotekarza wymagają stałego pogłębiania wiedzy i doskonalenia zawodowego, ustawicznego samokształcenia w celu zdobywania umiejętności niezbędnych w takich procesach, jak nauczanie, wychowywanie, selekcjonowanie informacji, wykorzystanie w edukacji nowych form i metod pracy z uczniem i nauczycielem, wdrażanie najnowszych rozwiązań w technologii informacyjnej i dydaktyce¹⁸.

Podkreślić trzeba również istotną rolę nauczyciela bibliotekarza w popularyzowaniu czytelnictwa i promowaniu literatury dziecięcej, mediów i kultury wśród uczniów¹⁹. Jest to grupa czytelniczo bardzo zróżnicowana: obejmuje zarówno „pożeraczy” książek, jak i tzw. czytelników opornych, których do lektury trzeba dopiero zachęcić, oraz tzw. analfabetów funkcjonalnych. W tym ostatnim wypadku brak umiejętności rozumienia czytanego tekstu może prowadzić do wykluczenia społecznego w dobie społeczeństwa informacyjnego. Trzeba zatem zwracać uwagę na te formy pracy, które przyczyniają się do doskonalenia sztuki czytania. Równie ważne jest uświadomienie uczniom relaksacyjnych i terapeutycznych wartości lektury. Biblioteka szkolna bowiem — poza spełnianiem funkcji edukacyjnej i informacyjnej — winna prowadzić też działalność kulturalną i rekreacyjną.

Kulturalna funkcja biblioteki powinna być rozumiana bardzo szeroko i obejmować między innymi organizowanie imprez bibliotecznych (wystaw, spotkań autorskich, międzynarodowych dni czytania), przygotowywanie przez uczniów przedstawień teatralnych, głośne czytanie i opowiadanie przez bibliotekarza bajek młodszemu czytelnikom²⁰.

Niektóre z tych postulatów uwzględniono w reformie polskiego szkolnictwa z 1999 roku. Wprowadzono między innymi ideę integracji, co z kolei wymagało zastosowania nowych form zajęć: zintegrowanych (dla klas I—III), bloków przedmiotowych i ścieżek międzyprzedmiotowych (obie formy od II etapu edukacji). Ścieżka międzyprzedmiotowa oznacza „zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania różnych przedmiotów (bloków przedmiotowych) lub w postaci odrębnych zajęć”²¹. Za właściwe przeprowadzenie ścieżek edukacyjnych odpowiadali na-

¹⁸ A. Tokarska: *Model kształcenia nauczyciela bibliotekarza*. „Biblioteka Otwarta” 2001, nr 1. (online). Dostępny w Internecie: <http://www.biblioteka.edu.pl/biuletyn/001/ie4/ATokarska.html>. (Dostęp 23.06.2009).

¹⁹ *Biblioteki szkolne. Wytyczne IFLA/UNESCO...*, s. 126.

²⁰ *Ibidem*, s. 35.

²¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. „Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” 2007, nr 157, poz. 1100.

uczyciele wszystkich przedmiotów, którzy do własnego programu włączali treści danej ścieżki, a za ich uwzględnienie — dyrektor szkoły. Na różnych poziomach kształcenia można było realizować zajęcia w ramach kilku ścieżek, np.: ekologicznej, wychowania do życia w społeczeństwie, edukacji filozoficznej, edukacji prozdrowotnej, edukacji ekologicznej, edukacji regionalnej — dziedzictwo kulturowe w regionie, obrony cywilnej, edukacji europejskiej, kultury polskiej na tle cywilizacji śródziemnomorskiej oraz edukacji czytelniczej i medialnej²². Ta ostatnia ścieżka zastąpiła *Przysposobienie czytelnicze i informacyjne*, uzupełniając je o treści z edukacji medialnej.

Z przeprowadzonej przez Instytut Spraw Publicznych (ISP) oceny *Podstawy programowej* wynika, że nie spełniła ona stawianych przed nią oczekiwań. *Podstawa programowa* dopuszczała dwa istotne rozwiązania w realizacji ścieżek: rozproszone (wszyscy nauczyciele uwzględniają treści ścieżek) i skupione (ścieżki prowadzone są w formie odrębnych zajęć). Oba modele nie uzyskały jednak pełnej akceptacji ekspertów z ISP. Realizacja pierwszego modelu — według ekspertów — jest sprzeczna ze strukturą opisu ścieżki. Określono w nim cele, zadania, treści i wyniki ścieżki, wskazując, że ma ona taki sam status dydaktyczny jak przedmiot, ale trudno realizować jeden przedmiot w innym. Nie można też mieć pewności, czy treści ścieżki rozproszone na różnych przedmiotach mogą tworzyć całość w umyśle ucznia. Większą aprobatę zyskało rozwiązanie skupione, szczególnie gdyby ścieżki były realizowane jako ponadprzedmiotowe lekcje powtórzeniowe, skumulowane pod koniec roku szkolnego. Wysłano więc wniosek, aby ścieżki „skreślić z podstawy, a ich treści rozparcelować między macierzyste przedmioty, albo wcielić do jednego przedmiotu, tworząc w nim odrębny dział problemowy i zwiększając przydział godzin. Nieliczne ścieżki, ważne i mające znaczny ładunek treści niereprezentowanych w innych przedmiotach (wychowanie do życia w rodzinie i edukacja filozoficzna), należy przekształcić w pełnoprawne przedmioty z własnym przydziałem godzin w planie nauczania. Podstawa mogłaby apelować do szkół, by organizowały »autorskie« zajęcia integrujące wiedzę i aktywizujące uczniów, ale nie powinna ich wymagać”²³. Stanisław Bortnowski zaproponował, aby treści edukacji czytelniczej i medialnej, które przed reformą znajdowały się w programie języka polskiego, na nowo do niego przenieść. Zagadnienia zaś techniczne powinny znaleźć się w programie technologii informacyjnej²⁴.

Jesienią 2004 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu zleciło ISP opracowanie projektu nowej podstawy programowej. Przygotował go zespół ekspertów pod przewodnictwem Krzysztofa Konarzewskiego w lipcu 2005 roku²⁵. W projekcie zrezygnowano ze ścieżek edukacyjnych, włączając ich treści

²² Ibidem.

²³ K. Konarzewski: *Reforma oświaty. Podstawa programowa i warunki kształcenia*. Warszawa 2004, s. 83—84.

²⁴ Ibidem, s. 84.

²⁵ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego. Projekt*. Warszawa 2005.

do różnych przedmiotów lub tworząc odrębne. Problematykę edukacji czytelnicznej i medialnej zaproponowano wpisać do programu języka polskiego i technologii informacyjnej.

Zaznaczyć jednak trzeba, że nowelizacja *Podstawy programowej* z dnia 23 sierpnia 2007 roku²⁶ utrzymała ścieżki edukacyjne jako zajęcia zintegrowane. Problematykę edukacji czytelnicznej i medialnej można odnaleźć w celach kształcenia i wychowania, jak również w procedurach metodycznych czy w opisie zakładanych osiągnięć uczniów praktycznie każdego przedmiotu (lub bloku), szczególnie języka polskiego. Każdy zatem nauczyciel odpowiadał za opanowanie przez uczniów zagadnień i umiejętności z zakresu edukacji czytelnicznej i medialnej²⁷. Pomimo korzystnej sytuacji autorzy *Podstawy programowej* za niezbędne uznali wprowadzenie jako jednej z kilku ścieżek właśnie edukacji czytelnicznej i medialnej, co służyć miało przede wszystkim podkreśleniu znaczenia nauczanych treści dla wszystkich przedmiotów. Proponowano więc, aby każdy nauczyciel przeprowadził przynajmniej jedną lekcję z zakresu własnego przedmiotu w bibliotece. Zajęcia te, zwane tematycznymi lekcjami bibliotecznymi lub — co wydaje się nazwą odpowiedniejszą — przedmiotowymi lekcjami bibliotecznymi, miały na celu nauczanie sposobów wyszukiwania informacji na określony temat z wykorzystaniem materiałów gromadzonych w bibliotece. Kształcenie uczniów jako użytkowników informacji zależałoby od wszystkich nauczycieli, a nie — jak dotąd — od bibliotekarza, który miał do dyspozycji najczęściej tylko godziny zastępstw.

Idealnym zatem rozwiązaniem była realizacja edukacji czytelnicznej i medialnej w korelacji z różnymi przedmiotami, blokami przedmiotowymi, a także w postaci odrębnych zajęć, ponieważ „edukacja czytelnicza i medialna jest ścieżką, która kluczy wśród dziedzin wiedzy, przedmiotów i bloków przedmiotowych”²⁸. Dzięki temu uczeń miał możliwość powiązania wiadomości z różnych dziedzin oraz „samodzielnego poruszania się w obszarach rzeczywistości informacyjnej”²⁹. Wśród umiejętności w *Podstawie programowej* kładziono nacisk na informację dotyczącą „poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz efektywnego posługiwania się technologią informacyjną”³⁰. W takim modelu realizacji edukacji czytelnicznej i medialnej jako ścieżki zasadnicza rola przypadała bibliotece szkolnej, ponieważ jej zbiory powinny stanowić podstawę przeprowadzania zajęć, a pracujący w niej nauczyciel bibliotekarz pełnił funkcję koordynatora całej ścieżki³¹.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. ...

²⁷ J. Pielachowski: *Ścieżka edukacji czytelnicznej w szkole podstawowej i gimnazjum. Poradnik metodyczno-organizacyjny dla nauczycieli i dyrektorów szkół*. Poznań 2000, s. 13—14.

²⁸ W. Papierska, B. Tomkiewicz: *Edukacja czytelnicza i medialna. Poradnik dla nauczycieli bibliotekarzy*. Warszawa 2000, s. 2.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. ...

³¹ W. Papierska, B. Tomkiewicz: *Edukacja czytelnicza i medialna...*, s. 1—2.

Zadania bibliotekarza warunkował między innymi przyjęty model realizacji ścieżki. Jego wybór zależał od takich czynników, jak np. zaangażowanie i twórcza inwencja nauczycieli, przyjęte programy nauczania oraz możliwości szkoły. Na pewno jednak ścieżka nie mogła być prowadzona w czasie zastępstw, ponieważ nie można wówczas mówić o zrozumieniu i roli ścieżek edukacyjnych jako zajęć o charakterze międzyprzedmiotowym, łączących treści poszczególnych przedmiotów.

Jeśli podstawą podziału byłyby odpowiedzialność za realizację treści ścieżek to wówczas można wyróżnić trzy modele. Pierwszy z nich — linearny (jednoprezedmiotowy, monoprezedmiotowy), podejmował jeden nauczyciel w ramach jednego przedmiotu lub ewentualnie w czasie kilku dodatkowych godzin z puli godzin do dyspozycji dyrektora. Zaletą takiego rozwiązania była przejrzystość realizacji ścieżki oraz spójność treści i ich logiczne powiązanie. Ścieżka stawała się jednak odrębnym przedmiotem. Istniała także obawa, że treści ścieżki zostaną zdominowane przez problematykę przedmiotu, w którym specjalizował się nauczyciel. Z kolei w modelu rozbieżnym (wieloprezedmiotowym, multidyscyplinarnym) treści ścieżek uwzględniało kilku nauczycieli, ale bez synchronizacji czasowej, czyli bez konieczności ustalania kolejności omawiania poszczególnych tematów. Uczeń nie dostrzegał jednak wówczas powiązań między poszczególnymi problemami dyskutowanymi na różnych przedmiotach. Odmianą omawianego modelu była forma tzw. luźnych klocków, czyli rozdzielenie zagadnień według uznania poszczególnych nauczycieli. Za najbardziej korzystny dla uczniów uznano model przepływowy (interdyscyplinarny, wieloprezedmiotowy), w którym zakładano współpracę nauczycieli w zakresie synchronizacji czasowej i ustalania relacji między przedmiotami (wiodąca, dopełniająca). Model ten, najbliższy idei nauczania holistycznego, uwzględniał kolejność zajęć, ich dokładne zaplanowanie, począwszy od zagadnień wprowadzających, następnie rozwijających oraz utrwalających i podsumowujących. Dzięki temu te same umiejętności były kształtowane i wykorzystywane na różnych przedmiotach. Konieczna była zatem współpraca nauczycieli, dostosowanie przedmiotowych planów nauczania do planu ścieżki, a następnie realizowanie przydzielonych zadań w ustalonym czasie. Wystarczyła jednak nieobecność jednego nauczyciela, aby konstrukcja ścieżki została zburzona³².

Niezależnie od przyjętego modelu realizacji ścieżki czytelniczej i medialnej należy podkreślić zasadność omawiania przez bibliotekarzy przynajmniej tych treści, które wiążą się z nabyciem przez uczniów podstawowych umiejętności, niezbędnych do właściwego wykorzystania informacji, oraz takich kwalifikacji warsztatowych, jak np. poruszanie się w różnych systemach informacyjnych. Pozbawienie bibliotekarzy możliwości prowadzenia zajęć może powodować większe konsekwencje niż tylko znaczne ograniczenie wpływu bibliotekarza na kształce-

³² M. Nagowska: *Na szlaku edukacji czytelniczej i medialnej w szkołach ponadgimnazjalnych*. Warszawa 2006, s. 21—23; D. Saniewska: *Vademecum nauczyciela bibliotekarza*. Wyd. 6. zm. i rozszerz. Warszawa 2003, s. 121—122.

nie umiejętności uczniów jako użytkowników informacji i rozwijanie ich zainteresowań czytelniczych. Może bowiem przyczynić się do odebrania bibliotekarzom statusu nauczyciela i uznania ich np. za pracowników administracyjnych *media centre*. Zadaniem jego kierownika jest rzeczywiście koordynacja pracy nauczycieli z uczniami w centrum, a podlegli mu pracownicy są doradcami pedagogów i uczniów w procesie dydaktycznym, opartym na wykorzystywaniu różnych źródeł informacji (drukowanych, audiowizualnych i elektronicznych). Prowadzą też dla uczniów kursy korzystania z zasobów mediateki i jej warsztatu informacyjnego³³.

Zdaniem Jadwigi Andrzejewskiej, uczestnictwo bibliotekarzy szkolnych w edukacji czytelniczej i medialnej powinno polegać na zachęcaniu nauczycieli do przeprowadzenia zajęć w bibliotece — wspomnianych już tzw. bibliotecznych lekcji przedmiotowych, których celem będzie przygotowanie uczniów do korzystania ze zbiorów biblioteki i jej warsztatu informacyjnego. Istotne jest wtedy udzielanie pedagogom pomocy merytorycznej i metodycznej (np. w formie szkoleń) w realizowaniu zajęć z książką i innymi mediami. Dla sprawnej organizacji procesu nauczania warto przygotować terminarz spotkań w bibliotece i informować wszystkich nauczycieli o podejmowanej wówczas tematyce. Dzięki temu umiejętności uczniów mogą być sprawdzone i rozwinięte w praktyce³⁴.

Obecnie obowiązująca *Podstawa programowa*³⁵ nie przewiduje żadnych ścieżek międzyprzedmiotowych. Nie ustalono jeszcze, w jakiej dokładnie formie realizowana będzie edukacja czytelnicza i medialna. Liczne treści z jej zakresu znalazły się jednak w założeniach programowych języka polskiego.

Niezależnie od projektowanych rozwiązań programowych podkreślić trzeba „potrzebę przygotowania absolwentów do korzystania z informacji i społecznego komunikowania się w kulturze zdominowanej przez media oraz do skutecznego uczenia się w świecie edukacji permanentnej, konieczność objęcia wszystkich uczniów edukacją czytelniczą, informacyjną i medialną jako stanowiącą fundament całego procesu kształcenia”³⁶.

Właściwa realizacja zadań bibliotecznych i edukacyjnych nakłada na bibliotekarza obowiązki organizowania wycieczek (wspólnie z nauczycielami) do innych bibliotek, księgarni, drukarni, na wystawy, jak również aranżowania współpracy z instytucjami społeczno-kulturalnymi. W bibliotece należy prowadzić zajęcia pozalekcyjne z wykorzystaniem dokumentów piśmienniczych i niepiśmienniczych. Mogą to być konkursy, dyskusje, małe formy teatralne i zabawowe, gry dramo-

³³ J. Andrzejewska: *Udział bibliotekarza szkolnego w edukacji czytelniczej i medialnej*. „Biblioteka w Szkole” 2000, nr 2, s. 2.

³⁴ Ibidem.

³⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. „Dziennik Ustaw” 2009, nr 4, poz. 17.

³⁶ I. Socha: *Edukacja czytelnicza i medialna — koncepcja ścieżki międzyprzedmiotowej dla liceum ogólnokształcącego*. W: *Biblioteka szkolna w dyskursie edukacyjnym*. Red. J. Gwioździk. Mysłowice 2005, s. 143.

we, wystawy plastyczne, fotograficzne czy redagowanie gazetek (np. ściennych, powielanych). Bibliotekarz powinien zachęcać do używania sprzętu medialnego w dokumentowaniu życia biblioteki (np. fotografowanie, filmowanie uroczystości bibliotecznych) czy przygotowaniu bibliotecznych audycji radiowych i innych. W czasie zajęć grupowych z uczniami i rozmów indywidualnych bibliotekarz powinien dbać o rozwój kultury czytelnicznej i medialnej uczniów. Korzystne byłoby również zorganizowanie pogadanki dla rodziców na temat wpływu rodziny na rozwój kultury czytelnicznej dzieci i młodzieży. Z prac technicznych w bibliotece konieczne jest między innymi tworzenie odpowiedniego warsztatu informacyjnego i podejmowanie prób zautomatyzowania procesów bibliotecznych³⁷.

Wiele z wymienionych zadań wynika z obowiązku współpracy między nauczycielami a bibliotekarzem szkolnym. Zgodnie z wytycznymi IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) „dla maksymalnego wykorzystania możliwości biblioteki niezbędna jest współpraca pomiędzy nauczycielami a bibliotekarzem szkolnym. Powinni oni współdziałać w celu: doskonalenia, nauczania i oceny postępów uczniów w stosunku do programu; doskonalenia i oceny umiejętności i wiedzy informacyjnej uczniów; doskonalenia konspektów lekcji; przygotowywania i realizacji specjalnych projektów, które mogą być wykonane w rozszerzonym otoczeniu edukacyjnym, łącznie z biblioteką; przygotowywania i realizacji programów czytelnicznych i imprez kulturalnych; wdrażania technologii informacyjnych do programu nauczania; uświadamiania rodzicom znaczenia biblioteki szkolnej”³⁸.

Do nauczycieli należy wybór metod nauczania. Jeżeli są one tradycyjne, to nie uwzględniają roli biblioteki szkolnej w procesie kształcenia ani źródła wsparcia informacyjnego. Biblioteka powinna jednak pełnić nawet w takim wypadku funkcję usługową w realizacji programu nauczania. Należy nawiązać partnerską współpracę z nauczycielami i promować usługi biblioteczne. W tym zakresie trzeba zwrócić uwagę na udostępnianie takich źródeł informacji, dzięki którym pedagodzy poszerzą swoją wiedzę przedmiotową na temat metodyki nauczania i różnych strategii oceniania. Jeśli natomiast nauczyciele postrzegają bibliotekę jako miejsce do nauki, wówczas współpraca może dotyczyć kształcenia umiejętności informacyjnych uczniów, w tym krytycznego i twórczego korzystania z informacji³⁹. Tylko wtedy można mówić o interdyscyplinarności biblioteki szkolnej, jeżeli będzie ona rzeczywiście wykorzystywana w realizacji programu dydaktyczno-wychowawczego szkoły.

³⁷ J. Andrzejewska: *Udział bibliotekarza szkolnego...*, s. 2.

³⁸ *Biblioteki szkolne. Wytyczne IFLA/UNESCO...*, s. 26.

³⁹ *Ibidem*, s. 32—34.